

DIANA PRESTON

ANTONIU ȘI CLEOPATRA

ADEVĂRUL DIN SPATELE CELEI MAI FRUMOASE
POVEȘTI DE DRAGOSTE DIN LUMEA ANTICĂ

Ediția a II-a

Traducere din limba engleză și note de Mirela Popescu
Prefață de Zoe Petre

CORINT
ISTORIE

—2023—

Prefață

Cartea pe care cititorul o are azi în față nu este doar o rela-tare alertă și sensibilă a unei mari iubiri, ci o evocare captivantă a pasiunilor care au dominat câteva personaje ilustre ale sfârșitului Republicii Romane – Cezar, Pompei, Marc Antoniu și mai ales regina Egiptului, Cleopatra. Într-un cumul de sentimente dintre cele mai puternice, toți actorii acestei drame sunt stăpâniți în ega-lă măsură de rațiunea rece, nu o dată cinică, oricum necruțătoare, a politicului exacerbât și de un ocean de pasiuni însumate într-o mare iubire.

Marele merit al cărții este, desigur, acela de a regândi istoria crizei și sfârșitului republicii, de la Primul Triumvirat la triumful final al lui Octavian, prin prisma unor biografii care se întâlnesc și se înfruntă, ceea ce îi redă culorile violente și interesul pasi-onant pe care orice carte de istorie cu adevărat bună trebuie să-l suscite. Mai mult însă, printr-o inversare semnificativă a terme-nilor tradiționali, autoarea ne invită să reflectăm la destinul re-ginei Cleopatra ca personaj central al acestor evenimente. Fără să fie cu totul inedită în ansamblul producției literare și istorice referitoare la șirul de războaie civile care au marcat tranziția de la republică la imperiu, această alegere – consonantă și cu perspec-tivele înnoitoare ale unei istorii la feminin, dar și, lucru esențial, cu realitatea istorică a perioadei evocate – devine o istorie, nu a lui Antoniu și a Cleopatrei, cum voia încă Shakespeare, ci a Cleopatrei și a lui Antoniu: o lectură modernă și incitantă a fap-telor care arată clar că, în cariera lui Marc Antoniu, poate și mai mult decât în cea a lui Cezar, Cleopatra e departe de a fi un *deu-teragonist*. Regina Cleopatra a Egiptului nu a fost niciodată o mică

și iscusită închinătoare la pisicile sacre, cum o descrie Bernard Shaw, și nicio Elizabeth Taylor *avant la lettre* a Antichității, o mult prea feminină și exotică amantă, cum ne-o înfățișează filmele pe ecran panoramic. Cu atât mai puțin a fost demonul seducător pe care istoricii romani ni-l dezvăluie drept cauză a tuturor relelor.

Izvoarele scrise sunt abundente, dar greu de acceptat, din pricina caracterului de propagandă politică al atestărilor contemporane cu războiul între Octavian și Marc Antoniu. Plutarh, Dio Cassius și Appian urmează propaganda oficială din anii 30 î.Hr. de la Roma, care îl înfățișa pe Antoniu orbit de vraja magicienei din Egipt. Efortul lui Octavian de a înfățișa acest ultim episod al războaielor civile drept un război între Roma și Egipt, mai mult, între Occidentul fidel unei tradiții romane generice și Orientul corupător și corupt, un război „banal” pentru Roma și imperiul acesteia, încheiat cu un triumf și cu anexarea unor noi teritorii, este dovada unei ingenioase campanii de propagandă politică, nu o probă a exotismului Cleopatrei. În testamentul său politic, primul împărat al Romei avea să consemneze, sec, doar că a adăugat Egiptul la teritoriile imperiului. El, care exercitase vreme de zece ani magistratura excepțională de triumvir *ad rem publicam restituendam*, „pentru refacerea statului roman”, nu putea să apară în ochii contemporanilor ca învingător într-un război fratricid. Iată de ce la Roma se acumulau zvonurile și dovezile, mai mult sau mai puțin adevărate, ale exotismului incarnat de Egipt, care travestea lupta crâncenă pentru supremație de la Roma într-o nobilă bătălie contra alterității barbare. Cum avea să scrie Horațiu a doua zi după victoria lui Octavian: „regina pregătea nebuneasca distrugere a Capitoliului și funeraliile imperiului însuși”, (*Capitolio/ regina dementis ruinas/ funus et imperio parabat*).

În elanul anticolonialist al unor lucrări recente, cum este, de exemplu, cartea publicată în 2009 de Sally-Ann Ashton, *Cleopatra and Egypt*, pornind de la faptul că regina vorbea egipteană, se încearcă – fără prea mare succes, dar intenția este semnificativă – să se sugereze că ea ar fi fost *Black and Beautiful* („neagră și frumoasă”),

sau măcar mulțră, și că ar fi vrut „să fie văzută ca egipteană, neglijând moștenirea greacă în favoarea tradiției locale egiptene”. Această aserțiune poate fi acceptată doar în sensul în care, obligată să lupte împotriva unei perpetue amenințări din partea competitorilor ei pentru tronul Egiptului lagid, competitori în fruntea cărora se afla sora sa Arsinoe, Cleopatra are inteligența de a se adresa, în termenii culturii elene, elitei dominante din Alexandria și, în termenii unei propagande de tradiție egipteană, supușilor ei majoritari și adesea uitați de predecesori.

Iată cum evocă Plutarh singularitatea și caracterul excepțional al competențelor lingvistice multiple ale reginei: în biografia pe care i-o consacră lui Marc Antoniu, 27.3 și urm.: „Avea o dulceață în modulațiile vocii, iar limba ei, ca un instrument cu numeroase corzi, putea să treacă fără ezitare de la un idiom la altul după voia ei, așa încât în discuțiile pe care le purta cu feluriți barbari rareori avea nevoie de interpret, ci, dimpotrivă, le răspundea cel mai adesea singură și fără vreun ajutor, fie că erau etiopieni, troglodiți, evrei, arabi, sirieni, mezi sau parți. Mai mult, se spunea că știa felul de a vorbi al multor altor neamuri, cu toate că, înainte ei, regii Egiptului nu se străduiseră niciodată să învețe limba locului și unii dintre ei uitaseră chiar dialectul macedonean.”

Plutarh are dreptate să evoce această excepțională disponibilitate a reginei ca pe o formă de seducție – nu erotică, ci politică. În intenția ei de restaurare a autonomiei și importanței Egiptului în lumea Mediteranei orientale, Cleopatra folosește cu abilitate toate armele, de la cultul regal la legăturile amoroase cu generalii romani biruitori. Principalul instrument în acest sens este identificarea sistematică a reginei cu zeița Isis, atât în emisiunile monetare care o înfățișează ca „noua zeiță”, cu atributele tradiționale ale acesteia, cât și în cultul regal care îi este dedicat.

La Roma, propaganda lui Octavian o înfățișa sistematic pe Cleopatra ca plănuiind un antiimperiu, o monarhie universală de tip elenistic, dar studiul obiectiv al acțiunilor ei se opune acestei exagerări, sugerând că principala preocupare a reginei a fost mereu cea

de a restaura importanța Egiptului în lumea Mediteranei orientale, pentru a-și asigura pe această cale nu doar puterea, ci și succesiunea, pe care o rezerva fiului ei și al lui C. Iulius Cezar, Cesarion.

În condițiile în care Mediterana devenise *Mare Nostrum*, un lac roman, regina știa prea bine că nu poate să-și realizeze planul decât luând partea unuia dintre competitorii romani pentru putere în dauna celuilalt. Cândva, nu avusese de ales și devenise aliata lui Cezar contra lui Pompei; nici acum nu avea de ales, căci Octavian, fiul adoptiv și urmașul lui Cezar, nu ar fi ezitat să elimine un concurent de calibrul unui fiu natural al dictatorului asasinat.

Când Antoniu – independent de propaganda Cleopatrei – sosește la Efes ca încarnare a zeului Dionysos, reluând un model inaugurat de Alexandru cel Mare, care revenise din India ca *neos Dionysos*, Cleopatra înțelege imediat că doar Antoniu îi poate fi util și îl cooptează în proiectul ei. Poate și reciproca e la fel de valabilă, căci Antoniu pozează nu în cuceritor, ci în filoelen, bătând monede care vehiculează o simbolică din tradiția lui Alexandru cel Mare. Pe scurt, în limbajul cultelor sincretice, Cleopatra se arată drept Afrodita-Isis, *paredra* lui Antoniu-Bacchus. E de amintit poate că Afrodita era numele grec al zeiței Venus, din care ginta Iulia îndeobște, și Cezar în special, pretindeau că descind prin Ascanius-Iulus, fiul eroului troian Aeneas. Iar când Octavian a întreprins primele demersuri de divinizare a părintelui său, statutul său de *Divi filius*, „fiul zeului însuși”, devine corolarul acestei retorici a mitului ca instrument politic.

Rezultă convingător din modul în care Diana Preston ne-o înfățișează pe regină că pasiunile pe care ea le-a suscitau au avut mereu puterea drept componentă esențială. Că e vorba de puterea materială, de aurul, pietrele prețioase, veșmintele somptuoase și de disponibilitatea aparent infinită a Cleopatrei de a le dărui sau de a le distruge deliberat, tocmai ca semn al nesfârșitei bogății pe care o putea oferi cui îi era prieten, sau de subtila și inteligenta ei capacitate de a construi relații cu persoane sau cu state întregi; în fine, dar nu în ultimul rând, de autoritatea de necontestat pe

care încă de foarte tânără a știut să o dobândească și să o exercite: orice am examina, este clar că farmecul incontestabil al reginei s-a situat mereu în punctul în care, cum știau s-o spună prea bine vechile mituri, Afrodita devenea amanta zeului Ares.

În carte, aura irezistibilă a pasiunii nu poate fi trecută cu vederea, dar evocarea este măsurată și situată mereu într-un context istoric mai larg. Poate că un demers mai analitic ar fi găsit răgazul unei discuții referitoare la modul în care, în epocă, putea fi trăită sau recepționată o legătură de o asemenea durată, fiindcă, măcar de la contribuțiile lui Michel Foucault¹, suntem tot mai atenți la specificitatea istorică a pasiunilor și sentimentelor. Or, într-o lume în care iubirile erau, prin excelență, pasiuni efemere și fragile, legăturile îndelungate, mai ales heterosexuale, nu aparțineau categoriei erosului, ci, mai degrabă, celei a căsătoriei tradiționale: faimosul jurământ al soției romane exemplare, *ubi tu Gaius ego Gaia* („unde vei fi tu, Gaius, voi fi și eu, Gaia”) sau poveștile despre morțile edificatoare ale văduvelor neconsolate ar putea fi evocate fără efort în cazul celor două legături dominante din existența Cleopatrei. Să ne gândim doar că această mult hulită „curtezană a Orientului” a avut trei copii cu amantii ei și s-a îngrijit cu tenacitate să le asigure un statut regal, ceea ce, la Roma, a înțețit ura și teama față de acțiunile ei.

Autoarea acestei agreabile cărți s-a specializat în timpul studiilor la Oxford în istorie modernă și a lucrat mai multă vreme ca jurnalist independent, colaborând la publicații de vârf, britanice și americane, precum și la posturi de televiziune – BBC sau Canadian Broadcasting Corporation. S-a decis apoi să se consacre literaturii de caracter istoric, publicând, începând din 1995, un număr important de volume de mare succes, despre corsari și exploratori, despre Lusitania și Marie Curie. Volumul de față este primul cu subiect antic și poate de aceea o lectură mai severă, ca să nu spun pedantă, îi poate sugera câteva corecții.

¹ M. Foucault, *Istoria sexualității*, I (1976), Editura Univers, București, 2005.

Despre Ptolemeu aflăm că era „un văr îndepărtat al lui Alexandru, care îndeplinea și funcția de degustător la curtea sa, și a reușit să pună mâna pe Egipt”. Adevărul este că Ptolemaios al lui Lagos era un nobil macedonean purtând titlul aulic de „rudă a regelui”; era un general faimos, iar funcția de degustător era, desigur, tot un titlu onorific, cum era paharnicul la curțile voievozilor. Ptolemaios se numără printre generalii cărora Alexandru, pe patul de moarte, le-a încredințat imperiul său, *diadohii*, și alege să conducă satrapia Egiptului, al cărui *basileus* avea apoi să se proclame.

Nu putem deosebi un nume adevărat și un altul mai puțin adevărat al lui Octavian; născut Gaius Octavius, el este apoi adoptat de Cezar și *trebuie* să-și schimbe numele, ca în cazul oricărei adopții, așa devine C. Iuliu Cezar Octavian. Iar scrisoarea Atiei care îi vestea moartea lui Cezar a ajuns la Apollonia, ce-i drept, doar că orașul nu se afla în Macedonia, ci în Illyricum.

Acestea sunt însă detalii care nu impietează asupra esenței. Figura ultimei regine a Egiptului antic și, în efigie, cea a marilor generali care au schimbat soarta lumii se bucură în aceste pagini de o tratare elegantă și atrăgătoare. La sfârșitul lecturii, aș pune totuși o ultimă întrebare, care nu este de erudiție, ci, poate, de psihologie istorică. Cleopatra vorbea șapte limbi, ne spune Plutarh; însă latina nu pare să se fi numărat printre acestea. Desigur, orice aristocrat roman era bilingv, iar Cezar – superlativ astfel, așa că amănții vor fi comunicat fără dificultate în greacă. Totuși, să ai un asemenea har al idiomurilor străine și să nu înveți tocmai limba amănților tăi, care erau tații copiilor tăi – și stăpânitorii lumii?

Zoe Petre

Mulțumiri

Am scris această carte împreună cu soțul meu, Michael.

Aș vrea să le mulțumesc celor de la London Library, British Library, Bodleian Library și British Museum din Marea Britanie pentru ajutorul extraordinar pe care ni l-au acordat. Aș vrea, de asemenea, să-i mulțumesc, doctorului Martin Weaver pentru că și-a folosit experiența sa în domeniul arheologic al reconstrucției faciale pentru a ne ajuta să creăm o imagine a Cleopatrei din care deducem că regina Egiptului nu arăta așa cum ne închipuisem. Îi sunt recunoscătoare lui Ibrahim Ahmed Metwalli de la Muzeul Național de Istorie Maritimă din Egipt pentru informațiile pe care ni le-a oferit referitoare la excavările marine efectuate recent în portul din Alexandria și la modul în care ele lămuresc cum arăta domeniul regal din acest oraș în perioada Cleopatrei. Adresez, de asemenea, mulțumirile mele personalului Bibliotecii din Alexandria, în special lui Badrya Serry, directorul Muzeului de Antichități al Bibliotecii, și lui Darin Hassan, pentru informațiile referitoare la biblioteca originală din Alexandria și la locul unde s-a aflat cândva. Personalul Muzeului Național din Alexandria ne-a arătat artefacte recuperate din portul din Alexandria. Cercetările noastre din Egipt n-ar fi fost nici pe jumătate atât de plăcute fără sfaturile inestimabile ale ghidului nostru, Mohamed Younis, și fără ajutorul celor de la Voyages Jules Verne, care ne-au permis, asemenea Cleopatrei și lui Cezar, să navigăm pe Nil și să vizităm Alexandria și templele Egiptului de Sus.

Aș vrea să le mulțumesc prietenilor care ne-au oferit ajutorul lor necondiționat, citindu-ne textul necizelat, aflat încă în fază de lucru — Kim Lewison, Neil Munro, Edmund Griffiths, St John și Krystyna Brown.

Mulțumirile mele călduroase se îndreaptă, de asemenea, și spre Marianne Velmans, Michèle David și spre întreaga echipă de la Transworld Publishers, dar și spre agenții mei literari, Bill Hamilton de la A.M. Heath and Co. din Londra și Michael Carlisle de la Inkwell Management din New York.

Prolog

„Au deschis uşile şi au găsit-o pe Cleopatra moartă, întinsă pe un pat de aur şi gătită ca o regină. Din cele două femei, cea numită Eiras îşi dădea sufletul la picioarele ei, iar cealaltă, Charmion, se clătina ameţită şi încerca să aşeze coroana pe capul Cleopatrei. Unul dintre oameni se răsti mânios: «Frumos e asta, Charmion?»; «Tare frumos, răspunse ea; aşa se cade stră-nepoatei atâtor regi.»¹

Aşa descria istoricul antic Plutarh tabloul morţii reginei Egiptului, Cleopatra, care şi-a găsit sfârşitul la treizeci şi nouă de ani într-o zi înăbuşitoare de august a anului 30 î.Hr. Deoarece ajunsese prizoniera lui Octavian, viitorul împărat Augustus, Cleopatra şi-a luat, triumfătoare, destinul în propriile mâini. A preferat să se lase muşcată de un şarpe veninos decât să fie târâtă în lanţuri prin toată Roma ca o pradă de război, spre fala cuceritorului ei. Cu câteva zile în urmă, Marc Antoniu, care fusese iubitul ei vreme de unsprezece ani, i se stinsese în braţe, în urma rănii pe care şi-o provocase, încercând să-şi ia viaţa. Cleopatra şi slujnicele ei l-au transportat cu greutate spre mormântul-fortăreaţă unde se refugiaseră din

¹ Plutarh, *Vieţile paralele ale oamenilor iluștri*, „Viaţa lui Antoniu”, traducere din limba greacă de M. Jakotă, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1938. Toate citatele din lucrarea amintită aparțin acestei ediții, iar în continuare vom cita, așa cum face și autoarea, doar numele părții acestei lucrări din care provine citatul (spre exemplu, *Viața lui Iuliu Cezar* etc.), spre ușurarea lecturii (n. red.).

fața armatelor lui Octavian care străbăteau victorioase străzile largi, umbrite de colonade, ale capitalei Egiptului, Alexandria.

Așa a sfârșit cel mai cunoscut cuplu al lumii antice, un cuplu atât de renumit și astăzi, încât, în 2007, de ziua Sfântului Valentin, atunci când un muzeu din Newcastle a expus publicului larg o monedă cu efigiile celor doi îndrăgostiți, a provocat dezbateri aprinse nu doar în ziarele de specialitate, ci și la radio, la televizor și în tabloide. Într-unul dintre aceste tabloide, regina Egiptului era înfățișată ca „o zgripturoaică urâtă și rea”, iar la radio a fost comparată cu Barbra Steisand. Într-un alt ziar s-a scris că îndrăgostiții din Antichitate ar fi semănat cu vice-premierul lui Tony Blair, John Prescott, și cu secretara acestuia, Margaret Beckett, ale căror fizionomii au constituit la vremea respectivă subiectul multor dispute.¹

De ce Antoniu și Cleopatra dăinuie și astăzi în amintirea oamenilor? Pe de o parte, pentru că, la fel ca Marilyn Monroe, prințesa Diana, John F. Kennedy, lordul Nelson² sau Jimi Hendrix, au murit în culmea gloriei. Ca în celelalte cazuri, Antoniu și Cleopatra au avut parte de o moarte bruscă și violentă, alimentând – ca și în alte situații – teoria conspirației.

Aceasta este doar o parte a poveștii. Cleopatra a fost, poate, una dintre cele mai mari regine ale istoriei antice – ultima dintre descendenții dinastiei macedonene care a guvernat Egiptul

¹ Comentarii preluate din emisiunea *Today* a postului de radio BBC Radio 4 din data de 14 februarie 2007 (aici și în continuare, toate notele neatribuite aparțin autorului).

² Publicația *The Times* a făcut, în anul 1801, o comparație între Antoniu și lordul Nelson, accentuând faptul că amândoi au fost răvășiți de pasiunea pentru o femeie – Cleopatra, în cazul lui Antoniu, și Emma Hamilton, în cazul lordului Nelson: „Eroii și cuceritorii ajung și ei să fie ingenucheați – scria publicația britanică. Marc Antoniu a pornit pe urmele Cleopatrei, pe Nil, când ar fi trebuit să se lupte cu Octavian. Și-a jertfit, astfel, puterea și lauriile victoriei ca să străbată râul Cydnus, alături de Cleopatra, ca Venus de frumoasă și gătită.”

de la moartea lui Alexandru cel Mare. O femeie emancipată într-o lume a bărbaților, care a reușit să-i seducă pe doi dintre cei mai puternici conducători din acele vremuri. Primul a fost Iuliu Cezar, cu 31 de ani mai mare decât ea, de care s-a îndrăgostit atunci când acesta a ajuns în Alexandria, mergând pe urmele dușmanului său, Pompei. Cezar i-a redat tronul Cleopatrei, zăbovind apoi în Egipt ca să se plimbe pe Nil alături de tânăra sa amantă, pe care o lăsase însărcinată. (Istoricii numesc această călătorie „peregrinarea regală”¹.) Deși era căsătorit de treisprezece ani, Cezar a invitat-o pe Cleopatra să-l însoțească, împreună cu fiul lor, la Roma, spre marea nemulțumire a clasei politice. Mai mult decât atât, Cezar i-a ridicat Cleopatrei o statuie în templul lui Venus, aceasta fiind prima reprezentare umană expusă într-un loc de închinăciune.

După moartea lui Cezar, Cleopatra s-a întors în Egipt, unde – la sfârșitul războiului civil roman – a fost chemată la Tars de Antoniu, unul dintre generalii de încredere ai lui Cezar, care deținea frâiele lumii mediteraneene alături de Octavian, fiul adoptiv al marelui conducător. Stăpânind foarte bine arta punerii în scenă, Cleopatra pornește pe inserat la drum cu o corabie înmiresmată, scăldată în lumina lumânărilor, oferind o imagine de vis, a cărei frumusețe nici măcar condeiful magic al lui Shakespeare n-a reușit s-o redea pe deplin. În scurt timp, Antoniu a căzut în mrejele ei, devenindu-i al doilea iubit celebru.

În ochii Cleopatrei, imaginea lui Antoniu contrasta vădit cu cea pe care i-au conturat-o cronicarii – cea a unui bețiv și a unui afemeiat notoriu, îmbrăcat într-o tunică prea scurtă pentru vârsta lui, care astăzi s-ar duce la sala de fitness și care purta prea multe bijuterii masculine. Având origini umile, Antoniu a ajuns să fie unul dintre cei mai puternici generali și oameni politici din Roma într-o epocă în care era tot mai greu să disociezi o

¹ Suetoniu, *Viața lui Iuliu Cezar*.

funcție de cealaltă. Alături de Cleopatra, a formulat un concept pentru o nouă ordine mondială bipolară, cu centre în Roma și Alexandria. Conform acestui concept, puterea militară și capacitățile administrative ale Romei, susținute de bogăția Egiptului, se împleteau cu societatea și cultura elenistică, în care își afla originile dinastia macedoneană a Cleopatrei. Eșecul suprem al lui Antoniu și al Cleopatrei, deși încărcat de valențe romantice, era inevitabil. În ciuda faptului că balanța victoriei înclina în favoarea lui Octavian, ei au deținut adesea controlul, având, până la sfârșit, adevărate șanse de izbândă.

Imaginea Cleopatrei care îl pune adesea în umbră pe Antoniu este, în mare parte, rezultatul unei intense campanii de propagandă. Inițiatorul acestei campanii negative a fost Octavian, care i-a împroșcat cu noroi chiar din timpul vieții, continuând să facă același lucru și după moartea lor. Drept urmare, anumite aspecte ale vieții și carierei lor au fost distorsionate în mod deliberat. Scopul lui Octavian era unul strict personal. Antoniu și Cleopatra erau ultimii adversari în campania lui de a deveni stăpânul întregii lumi romane. Astfel, era în interesul lui Octavian să știrbească imaginea Cleopatrei, înfățișându-o ca pe o vrăjitoare din Orient care își folosește puterile magice ca să-l distragă pe Antoniu – un roman cu intenții nobile, în ciuda comportamentului său depravat – de la îndatoririle sale, pentru a se putea erija apoi în rolul salvatorului, care se vede nevoit să preia frâiele puterii pentru a-și apăra țara.

Octavian avea o echipă de „propagandiști” care stăpâneau arta răstălmăcirii la fel de bine ca și cei de azi. Mai mult, după ce a ajuns la putere, a distrus 2 000 de documente care nu-i susțineau versiunea asupra evenimentelor întâmplate și a refăcut Cărțile Sibiline¹, în așa fel încât oracolele acestora să-i reflecte

¹ Cărțile Sibiline – culegere de oracole păstrată la Roma, care era consultată ori de câte ori republica era în primejdie (n. tr.).

cât mai bine afirmațiile. În consecință, Cleopatra – o conducătoare charismatică, inteligentă și cultivată, care vorbea șapte limbi și care mult timp a dus o viață de celibat – a devenit simbolul plăcerilor carnale, al frumuseții fatale și al depravării monstruoase, o femeie hotărâtă să aducă pe colinele sacre ale Capitolului din Roma zeitățile-animale din mitologia egipteană, decadența și despotismul lumii barbare.

Propaganda lui Octavian s-a dovedit atât de eficientă, încât – alimentată atât de faptele reale, cât și de imaginația romantică a oamenilor – a dat naștere mitului Cleopatrei și al lui Antoniu, care timp de două milenii a continuat să prindă aripi, să sufere modificări și să ne fascineze fără încetare. La începuturile erei creștine, Cleopatra a devenit o Evă seducătoare pentru un Adam naiv întruchipat de Antoniu.¹ În viziunea lui Chaucer, Cleopatra era o femeie virtuoaasă, statornică și credincioasă iubirii ei pentru care și-a dat și viața. Dante a plasat-o pe Cleopatra cea „desfrânată”² în al doilea cerc al iadului alături de alți păcătoși mistuiți de plăcerile carnale precum regina Didona din Cartagina și Elena din Troia. Shakespeare a creat povestea unei iubiri obsesive, sortite pieirii, îmbrăcându-și personajele – după cum îi era obiceiul – în straiile complexității, umanității și universalității. În concepția victoriană, Cleopatra era o femeie dominatoare, exotică și periculoasă, a cărei viață nu avea nimic în comun cu cea a iubitei lor regine.³

¹ Lucy Hughes-Hallett descrie în cartea sa extraordinară, *Cleopatra – Histories, Dreams and Distortions*, modul în care imaginea Cleopatrei a evoluat de-a lungul timpului.

² Dante, *Infernul*, Cântul V, versul 63.

³ Se spune că aceea care a comparat-o pe regina Victoria cu Cleopatra a fost o doamnă respectabilă din societatea britanică, aflată între două vârste, în timpul unui spectacol de teatru în care Sarah Bernhardt interpreta rolul reginei Egiptului.

În epoca modernă, Cleopatra a devenit marea dragoste a lui Antoniu, femeia pentru care acesta a renunțat la lumea întreagă, lucru care – în concepția romanilor – ar fi fost un viciu de neiertat, dar care – în viziunea contemporană – a căpătat valențe romantice, transformându-se în virtute. Dacă unii au văzut în Cleopatra prototipul feminismului, alții i-au conferit o imagine metaforică, înfățișând-o ca pe o prezență întunecată într-o lume ostilă, dominată de bărbați albi.

Frumusețea ademenitoare a Cleopatrei a constituit întotdeauna un aspect important al mitului. Deși sursele antice susțin în unanimitate faptul că a murit îmbrăcată din cap până în picioare în veșminte regale, artiștii o zăgrăvesc de-a lungul timpului stând dezbrăcată pe un catafalc, în timp ce o viperă, înfățișată ca un simbol falic, își înfige colții în trupul ei lasciv.

Mai presus de toate, Antoniu și Cleopatra – ca și Iuliu Cezar, celălalt iubit al reginei Egiptului și mentorul lui Antoniu – au rămas printre puținele personaje clasice care se află și astăzi pe buzele tuturor. Viața lor constituie subiectul unor opere dramatice extrem de cunoscute. În primii ani ai secolului XX, un profesor universitar din Germania a ajuns la concluzia că există 127 de lucrări dedicate acestui cuplu celebru (77 de piese de teatru, 45 de opere și 5 spectacole de balet) create între 1540 și 1905. De atunci, cel mai mare impact pe care cuplul îl exercită și astăzi asupra imaginației noastre îl datorăm cinematografului. Poate că filmul care a reușit să ne impresioneze cel mai mult este producția lui Wolf Mankiewicz din 1960, avându-i ca protagoniști pe Richard Burton și Elizabeth Taylor. Relația adulterină dintre cei doi actori charismatici, ce se desfășura pe platourile de filmare, părea să oglindească evenimentele de pe ecran. La prima lor întâlnire, Richard Burton tremura ca varga sub imperiul mahmurelii. Interpreții s-au lăsat purtați pe aripile unei pasiuni mistuitoare, care a dat naștere unei relații extraconjugale.

Richard Burton a început să-i cumpere lui Taylor cadouri exotice și scumpe, cum ar fi, de exemplu, un colier cu scarabei din perioada Cleopatrei. Criticii au sugerat că Elizabeth Taylor, ca și Cleopatra, l-a îndepărtat pe Richard Burton de pe scena teatrului clasic, adevărata Romă a talentului său imens, atrăgându-l în mrejele splendorii hollywoodiene. Filmul, al cărui buget a atins cote extravagante, a alimentat și mai mult legenda luxului și al exceselor fără măsură, asociate cu numele lui Antoniu și al Cleopatrei.

Nu este ușor să aflăm care este adevărul din spatele propagandei și mitului, iar răspunsul la această întrebare este, firește, subiectiv. Cele patru surse clasice care descriu viața lui Antoniu și a Cleopatrei le reprezintă operele scrise de Plutarh, Suetoniu, Appian și Dio Cassius.¹ Aceștia și-au scris lucrările după 130, 140, 160 și 230 de ani de la moartea celor doi îndrăgostiți. Regăsim însă și anumite referiri ale contemporanilor cuplului în scrisorile și în discursurile pline de elocință ale lui Cicero, cât și în poemele lui Vergiliu și Horațiu, dar și în inscripțiile și portretele de pe monede sau monumente. Toate aceste surse sunt influențate de propaganda lui Octavian, deși Plutarh și Suetoniu au recurs la dovezi și informații mult mai

¹ Fiecare dintre autorii clasici are propriul său stil, punând accentul pe anumite aspecte. De exemplu, Plutarh are tendința de a compara ținuta morală a personajelor și de a ne oferi o poveste frumoasă; Dio Cassius creează secvențe elaborate și impresionante, fie sub forma unor discursuri, fie sub forma unor scene de luptă; iar Appian se concentrează asupra aspectelor militare. Lăsându-i la o parte propriile convingeri, Cicero – un maritor incontestabil și valoros al evenimentelor din vremea aceea – ne oferă o perspectivă extraordinară asupra personajelor și schimbărilor survenite pe scena politică și care au dus la formarea celui de-Al Doilea Triumvirat. Glumele și vorbele sale de duh sunt la fel de proaspete astăzi ca și odinioară. Lucrarea lui Michael Grant – *Greek and Roman Historians* – reprezintă o sursă inestimabilă de inspirație pentru orice autor, oferindu-ne o analiză amănunțită a motivațiilor și a ciudățeniilor istoricilor antici. Biografia lui Anthony Everitt, *Cicero*, este, de asemenea, o lucrare extraordinară.

diversificate, favorabile celor doi îndrăgostiți. De exemplu, Plutarh se bazează pe mărturiile medicului Cleopatrei, pe amintirile familiei lui, transmise din generație în generație, sau pe dovezile obținute în timpul călătoriilor sale în Egipt. Suetoniu a apelat la o gamă largă de anecdote, unele chiar vulgare, izvorâte din bârfele contemporanilor. Așa cum se întâmplă în cazul istoriei antice, în special în cazul femeilor, există multe lucruri nespuse cărora nu avem altceva de făcut decât să le conferim propria noastră interpretare. Pe de altă parte, sursele se contrazic adesea unele pe celelalte, contrazicându-și uneori chiar și propriile informații.

În ciuda ambiguităților, contradicțiilor sau omisiunilor, aceste izvoare ne conturează o parte din personalitatea, motivația sau dorințele lui Antoniu și ale Cleopatrei, ajutându-ne să ne facem o imagine cât mai echilibrată asupra relației lor furtunoase, pasionale și tragice. Această carte încearcă să descopere adevărul ascuns în spatele miturilor și legendelor ce învăluie cea mai frumoasă poveste de dragoste din istoria omenirii. Astfel, povestea tragică de dragoste dintre Antoniu și Cleopatra este analizată în contextul epocii protagoniștilor și relațiilor personale și politice cu Iuliu Cezar și Octavian.

Există multe similitudini între lumea antică și cea contemporană – relațiile dintre Orient și Occident, natura imperiului, exploatarea bogățiilor Orientului Mijlociu, mascarea ambițiilor personale în spatele conceptului de libertate, folosirea documentelor falsificate ori denaturate sau chiar distrugerea lor, stabilirea unor relații speciale, forme constituționale și subterfugii juridice, invocate sau ignorate, în funcție de interesele părților implicate, expunerea vieții private în scopuri politice, nepotismele și ambițiile personale. Dar mai presus de toate acestea, rămân pasiunile conducătorilor puternici și efectul pe care ele l-au avut de-a lungul timpului asupra imaginației, istoriei și culturii noastre.

Partea I
DINASTIA VULTURILOR

Capitolul 1

Spălați-vă rufele în familie!

În insula Rhodos¹, în anul 58 î.Hr., tatăl Cleopatrei, regele Ptolemeu al XII-lea al Egiptului, era invitat să se prezinte în fața lui Cato cel Tânăr, care stătea pe vine, evacuându-și conținutul stomacal după ce luase un laxativ. Ptolemeu fugise din Alexandria, aflată sub asediul cetățenilor răzvrățiți, și venise la Cato ca să ceară ajutorul Romei pentru a-și recupera tronul. Speranțele sale erau îndreptățite. Cu un an înainte, Roma îl recunoscuse pe Ptolemeu drept rege al Egiptului, acordându-i și titlatura de „prieten și aliat” al poporului roman. Cu toate acestea, senatorul care se afla acum „pe tron” l-a sfătuit pe Ptolemeu să găsească o cale de împăcare cu poporul său, căci Roma nu avea cum să-l ajute.

Primirea – neoficială, ca să folosim un eufemism – pe care Cato i-a făcut-o regelui Egiptului reflectă nu doar disprețul pe care acel bețivan moralist, așa-zis protector al vechilor valori romane, îl nutrea față de străini în general și față de regi

¹ Ancorând în portul din Rhodos, Auletes a trecut, probabil, pe lângă ruinele Colosului din Rhodos. Având inițial peste 30 de metri înălțime, statuia s-a prăbușit în urma cutremurului din anul 224 î.Hr., la doar o jumătate de secol după finalizarea ei, și a rămas exact în locul în care s-a prăbușit. „Degetele sale sunt mai lungi decât majoritatea statuilor... iar interiorul membrelor sparte seamănă cu o grotă”, ne spune Pliniu cel Bătrân.

nevolnici în special, ci și decăderea unui imperiu măreț – cel egiptean – și ascensiunea unui alt imperiu – cel roman – dornic să obțină supremația militară și economică.

Originile primului imperiu le regăsim în urmă cu trei secole, în anul 332 î.Hr., când Alexandru cel Mare a intrat în Egipt în fruntea unei armate alcătuite din 40 000 de macedoneni și greci pentru a-i alunga pe perșii care, în urmă cu unsprezece ani (în 343 î.Hr.), îl înlăturaseră de pe tronul Egiptului pe ultimul faraon¹. Așupriți de persani, egiptenii l-au primit cu brațele deschise pe Alexandru cel Mare, considerându-i, pe el și oștile sale, drept izbăvitori și aliați. Nu s-au împotrivit, așadar, atunci când Alexandru a pretins să fie încoronat în templul lui Ptah din vechea capitală Memfis, de lângă orașul Cairo de astăzi. La rândul lui, Alexandru trebuia să aducă sacrificii vechilor zei egipteni. Înainte de a părăsi Egiptul, cuceritorul a întemeiat un oraș în ținuturile mlăștinoase din vestul deltei Nilului, pe care – cu aroganța-i caracteristică – l-a numit Alexandria.

Moartea bruscă a lui Alexandru, survenită în Babilon, în anul 323 î.Hr., a atârnat spiritele, determinându-i pe toți comandanții lui – macedoneni ca și el – să emită pretenții asupra ținuturilor cucerite. Ptolemeu, un văr îndepărtat al lui Alexandru, care îndeplinea și funcția de degustător la curtea acestuia, a reușit să pună mâna pe Egipt. Ptolemeu era fiul unui aristocrat macedonean, Lagos, care avea drept blazon un vultur care a devenit simbolul dinastiei pe care avea să o întemeieze în Egipt. La început, Ptolemeu a condus Egiptul ca guvernator, pentru ca în scurt timp să-și asume titulatura de rege al Egiptului sub numele de Ptolemeu I Soter². Dintre toți strămoșii ei, acesta a

¹ Cuvântul *faraon* înseamnă în prezent „rege”. Sensul de bază era cel de „palat” sau de „casă mare”.

² *Soter* însemna „salvatorul” (n. tr.).

fost cârmuitorul pe care Cleopatra – ultima și cea de-a șaptea regină din dinastia ptolemeică – l-a admirat cel mai mult.

Ptolemeu a fost, mai presus de toate, un oportunist. Spre necazul rivalilor săi, care ar fi vrut cu toții să pună mâna pe rămășițele pământești ale marelui conducător macedonean, Ptolemeu I a tăiat calea cortegiului funerar al lui Alexandru, care se îndrepta spre Macedonia, și a răpit trupul îmbălsămat al regelui, îngropându-l apoi în Alexandria, unde i-a ridicat un mausoleu magnific. Aici, Alexandru a fost venerat ca un zeu, lucru care i-ar fi plăcut nespus. În timpul vieții, Alexandru și-a susținut tot timpul originile divine, afirmând că mama sa, Olimpia, l-ar fi conceput în urma relațiilor intime pe care le-ar fi avut cu Zeus întrupat în șarpe. După cum a recunoscut și Ptolemeu, adoptarea și susținerea cultului divinității lui Alexandru le conferea legitimitate succesorilor și rudelor sale. Și, într-adevăr, generații întregi de regi aparținând dinastiei ptolemeice aveau să fie îngropați în preajma mormântului lui Alexandru, bucurându-se, ca și el, de ofrandele aduse de preoți înveșmântați în mantii purpurii.

Cele mai mari puteri rivale ale lui Ptolemeu erau celelalte două dinastii succesoare la tronul imperiului lui Alexandru – dinastia antigonidă din Macedonia și cea seleucidă din Siria și Asia Mică. Deși împărtășeau aceeași moștenire greco-macedoneană, ambițiile lor teritoriale se vor lovi, secole de-a rândul, de cele ale familiei Cleopatrei, până când Roma le va subjuga pe toate. Cu toate acestea, Ptolemeu a luat o decizie bună atunci când a ales Egiptul, deoarece era un ținut străvechi, bine consolidat și unit, timp de trei mii de ani, de faraoni. Se bucura, de asemenea, de mijloace de apărare naturale – invadatorii din est și din vest aveau de înfruntat deșerturi aride, iar cei din nord puteau ataca doar de pe mare. La sud, dincolo de Assuan,

se aflau cascadele primei cataracte a Nilului, dincolo de care se întindeau teritoriile bogate ale Nubiei Inferioare, pe care cei din dinastia ptolemeică, la fel ca și faraonii dinaintea lor, le-au ocupat fără să stea prea mult pe gânduri.

Dând dovadă de cumpătare și atenție la detalii, Ptolemeu a reorganizat conducerea statului, care avea să rămână aproape neschimbată până în epoca Cleopatrei. A mutat capitala de la Memfis la Alexandria, a impus ca limbă oficială greaca și a îmbinat metodele de guvernare macedonene cu cele egiptene. A introdus, de asemenea, sistemul economiei planificate pentru exploatarea bogățiile naturale. Deși 90% din ținutul Egiptului era deșertic, mълul aluvionar rămas în urma revărsărilor anuale ale Nilului dădea naștere unor recolte bogate de grâu și orz, țara devenind astfel cel mai mare producător de cereale din zona Mediteranei. Solul cel mai fertil se afla în zona deltei, unde, așa cum scrie Vergiliu: „acel fluviu, pornit de la Inzii cu fața pълrilită,/ Varsă belșugul cu negru-i mъл în Egiptul cel verde/ Și, năvălind, dă în mare cu gurile-i șapte-osebite”¹. Populația – docilă și supusă – se ocupa cu recoltarea grълnelor. Încă de pe vremea faraonilor, oamenii se obișnuiseră să muncească din greu și să se mulțumească doar cu puțin.

Ptolemeu și-a extins în curând teritoriile. În vest, a anexat Cirenaica (estul Libiei), o regiune locuită din vremuri străvechi de greci și renumită pentru penele de struț, mierea și lълna pe care le vindea. La nord-est, a invadat de patru ori sudul Siriei (ținutul va constitui mereu un motiv de discordie între dinastia ptolemeică și cea seleucidă). O atracție deosebită o reprezenta portul Gaza, punctul terminus al caravanelor care aduceau din Arabia tămълie, mirodenii și bijuterii. De asemenea, aceste

¹ Vergiliu, *Bucolice Georgice, Georgice, Cartea IV, Albinele*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967, traducere de D. Murărășu (n. red.).

teritorii permiteau accesul la rutele comerciale ce legau Asia de Tirul și Sidonul unde locuiau marinarii fenicieni cei renumiți pentru talentul cu care stăpâneau arta navigației și care alcătuiau echipajele corăbiilor egiptene pe care tot ei le construiau din lemnul adus din munții Siriei, căci în ciuda faptului că era un ținut bogat, Egiptul nu avea păduri. Ptolemeu a cucerit și Ciprul, o altă sursă prețioasă de lemn, dar și de cupru.

Grecul Herodot, „părintele istoriei”, care și-a scris opera în prima jumătate a secolului al V-lea î.Hr., îi numea pe egipteni „cei mai credincioși oameni”¹. Ptolemeu a înțeles și el importanța pe care o avea religia în viața noilor săi supuși, cât și faptul că – prin intermediul ei – le putea câștiga loialitatea, atrăgându-i de partea lui și pe preoții influenți, îmbrăcați în robe albe, care își rădeau nu doar părul din cap, ci de pe tot corpul.²

Religia egipteană nu se baza pe o teologie bine consolidată, ci era o „colecție” de culte născute din legende și mituri guvernate de ritualuri, ce puneau un accent deosebit asupra vieții de apoi. Noii conducători din dinastia ptolemeică se confruntau acum cu zeități ciudate, înzestrate cu capete de animale, cu sfinși enigmatice și numeroase animale mumificate³ – de

¹ Herodot, *Istoriei*, II, 58.

² Preoții considerau că părul le pângărea trupul, motiv pentru care își smulgeau chiar și genele.

³ Mumificarea oamenilor a devenit o tradiție în Egipt încă din anul 3500 î.Hr. Vechii egipteni credeau că, atât timp cât trupul rămânea intact, și sufletul avea să dăinuie. Ei foloseau diverse metode de conservare. Procesul mumificării oamenilor dura șaptezeci de zile. Preoții, care purtau măști ale zeului cu cap de șacal, Anubis, scoteau organele interne, pe care le depuneau în patru vase, ce aveau să fie „încredințate” celor patru fii ai zeului Horus. Trupul era apoi uscat și curățat cu ajutorul unei substanțe cunoscute sub numele de natron (carbonat de sodiu). Următorul pas era ungerea corpului cu uleiuri și rășini și umplerea sa cu ierburi sau pânză ca să-și păstreze forma. Trupul era apoi înfășurat în benzi textile, din in, lungi de câțiva metri. Cuvântul „mumie” provine de la termenul arab

la babuini și tauri la păsări, pisici și crocodili, toate ucise în mod intenționat pentru a le oferi pelerinilor ocazia de a obține binecuvântarea divină prin participarea la ritualurile funerare ale unui animal sacru ce avea să fie oferit zeilor.

Ptolemeu participa la ritualurile noului său stat și – așa cum aveau să o facă și urmașii săi, inclusiv Cleopatra – a restaurat și a înfrumusețat templele vechiului Egipt, construind în același timp altele noi. Edificiile magnifice de la Philae, Edfu și Dendera își datorează existența nu doar faraonilor, ci și celor din dinastia ptolemeică. El a creat chiar și un zeu prin intermediul căruia voia să stabilească o legătură între toți supușii săi greci și egipteni. Cu ajutorul preoților, a elaborat, prin sincretism, cultul lui Serapis, îmbinând trăsăturile zeului egiptean Apis – taurul sacru asociat cu Osiris, stăpânul regatului morților – cu trăsăturile lui Zeus, zeul suprem al grecilor. Serapis era zeul tămăduirii și al profețiilor și era venerat într-un templu grandios, *Serapeum*, de lângă Memfis. Un alt *serapeum*¹ a fost construit pe un deal cu vedere spre Alexandria. Chiar și în vremea Cleopatrei, după două secole și jumătate de la construirea

mummiya – o rășină adezivă, de culoare neagră, folosită pentru vopsirea inului. (În vremurile medievale, colorantul maro pentru vopsele era extras din mumiile antice.) În final, chipul mumiei era înfrumusețat cu ajutorul produselor cosmetice, iar dacă familia defunctului era bogată, atunci acesta avea parte și de ochi artificiali, de perucă și de o mască funerară. Mumia era apoi închisă într-un sicriu dublu și depusă într-un sarcofag, pe capacul căruia erau desenați doi ochi pentru ca acela trecut în neființă să poată privi lumea.

¹ *Serapeum*-ul din Alexandria s-a aflat – se spune – lângă locul unde se înalță astăzi Marea Coloană a lui Pompei, construită în timpul domniei împăratului Dioclețian. *Serapeum*-ul dreptunghiular găzduia o secțiune a mării biblioteci din Alexandria. Acesta a supraviețuit până în anul 391 d.Hr., când episcopul Teofil al Alexandriei a poruncit să fie distrusă, sub pretextul că era un templu păgân.

acestui templu, vizitatorii continuau să-i admire frumusețea egalată doar de monumentele Romei. Treptele înalte și numeroase îți purtau pașii spre o fațadă cu coloane grecești de marmură. Interiorul era decorat cu foiță de aur, incrustată cu argint și bronz. În acest sanctuar întunecat, mirosind a tămâie, în care doar mai-marele preoților și regele aveau voie să intre, zeul cu barbă stătea pe tronul său, vegheat de Cerber, câinele cu trei capete din lumea de dincolo. Încadrați de buclele-i bogate, ochii pătrunzători ai lui Serapis, modelați din cuarț, străluceau seducător în întuneric.¹

În jurul anului 283 sau 282 î.Hr., Ptolemeu I, în vârstă de optzeci și patru de ani, moare liniștit în patul său, fiind, de altfel, și singurul dintre generalii macedoneni ai lui Alexandru cel Mare care are parte de un sfârșit atât de tihnit. Fiul său, Ptolemeu al II-lea, un individ cu părul blond, mic de statură și îndesat, a găsit o modalitate mult mai eficientă prin care să întipărească amintirea Ptolemeilor în memoria oamenilor. A hotărât, la fel ca faraonii egipteni dinaintea lor, ca toți membrii dinastiei sale să devină zei. Conferindu-le titulatura de *Theoi Soteres* („Zei salvatori”) părinților săi decedați, s-a autointitulat zeu, impunând astfel o tradiție, care – peste două secole – îi va permite Cleopatrei să-și declare, încă din timpul vieții, statutul de zeiță.

Pentru a-și pune în evidență caracterul divin, Ptolemeu al II-lea a adoptat un alt obicei din perioada faraonilor – incestul. Vechii egipteni credeau că regii lor erau întruchiparea pământeană a zeului Osiris a cărui consoartă era sora sa, Isis, astfel că mulți faraoni s-au căsătorit cu surorile lor vitrege. Ptolemeu al II-lea a hotărât să se căsătorească însă cu sora lui bună, Arsinoe,

¹ În cel mai vechi papirus care a supraviețuit și care este scris în greacă, o femeie de origine greacă, Artemisa, îl roagă pe zeul Serapis să-l pedepsească în numele ei „pe animalul care a lăsat-o însărcinată”.

motiv pentru care a fost numit mai târziu *Philadelphus* („Iubitul de soră”). El și sora lui se prezentau supușilor ca *Theoi Adelphoi* („Frații Divini”) și a poruncit ca portretele lor să fie expuse în sanctuarele templelor, unde aveau să fie vegheate de preoți special aleși pentru această misiune. Lumea greco-romană condamna relațiile sexuale dintre frați și surori, considerându-le imorale și ilegale, dar, din acel moment, incestul avea să devină un obicei în casa cu descendențe greco-macedonene a lui Ptolemeu, având menirea de a-i pune în lumină caracterul divin și exclusivismul.¹

În anul 273 î.Hr., Ptolemeu al II-lea a pus bazele unei cooperări pragmatice, de lungă durată, între Egipt și Roma, trimițându-și ambasadorii în capitala republicii. Aceștia aveau misiunea de a le oferi daruri conducătorilor romani, măgulindu-le în același timp și eul cu vorbe meșteșugite. Dio Cassius a surprins extrem de bine egoismul și viclenia egiptenilor, dar și trufia romanilor, descriind episodul în care regele egiptean, impresionat de „puterea tot mai mare a romanilor, le-a trimis daruri și a încheiat un tratat cu aceștia. Romanii, flatați de faptul că un rege dintr-un ținut atât de îndepărtat nutrea o părere atât de bună despre ei, și-au trimis de-ndată ambasadorii în Egipt”². A fost un moment cât se poate de prielnic pentru consolidarea prieteniei cu Roma, căci un an mai târziu romanii au preluat controlul asupra întregii peninsule italiice.

Ptolemeu al III-lea Euergetes („Binefăcătorul”), următorul rege din dinastia ptolemeică, a invadat și a prădat Siria, inima regatului seleucizilor, apoi a trecut Eufratul. Se spune că, mergând pe urmele lui Alexandru, ar fi ajuns până în India.

¹ O altă dinastie de regi-zei, cea a incașilor, practica, de asemenea, incestul. Ultimul lor conducător, Atahualpa, era descendentul a paisprezece generații care practicaseră incestul.

² Dio Cassius, *Istoria romană*, X, 41.

Dinastia ptolemeică a atins astfel culmile gloriei: imperiul condus de ea reprezenta cea mai mare putere din estul Mediteranei, iar capitala sa – prin bogățiile și rafinamentul ei – eclipsa Atena, centrul culturii elenistice. Cu toate acestea, în timpul domniei succesorilor lui Ptolemeu al III-lea, puterea Egiptului începe să apună, căci familia regală devine tot mai mult prizoniera propriilor dispute, extrem de complexe și de sângeroase, pierzând în mâinile invadatorilor teritoriile de peste mare.

În anul 193 î.Hr., pe tronul Egiptului s-a urcat prima regină Cleopatra (al cărei nume înseamnă „Gloria Tatălui Ei”), atunci când fiica regelui Siriei, Antioh al III-lea, din dinastia seleucizilor, s-a căsătorit cu tânărul Ptolemeu al V-lea, care nu avea nicio soră pe care s-o ia de soție. După moartea timpurie a soțului ei, Cleopatra I, care avea doi fii mici, a domnit ca regentă. Prima regină din dinastia Ptolemeilor care a condus singură s-a dovedit un monarh puternic, eficient, și un model pentru succesoarele sale. Cele mai multe dintre urmașele ei și-au luat numele de Cleopatra în memoria sa.¹ După moartea Cleopatrei I, cei doi fii ai ei au condus împreună statul într-o alianță destul de fragilă. Conform tradiției, amândoi au primit numele de Ptolemeu, dar fratele mai mic a fost poreclit *Physkon*, „Burtosul”, din cauza obezității sale. Profitând de fragilitatea politică a regatului egiptean, în anul 168 î.Hr., Antioh al IV-lea al Siriei pornește spre Egipt, se încoronează rege la Memfis și se îndreaptă apoi spre Alexandria. Pentru prima, dar nu și pentru

¹ Prima Cleopatră cunoscută în istorie a fost soția regelui Macedoniei, Perdicas, în secolul al V-lea î.Hr. Mai târziu, Alexandru cel Mare a avut o soră cu același nume. În 1821, „Cleopatra” a fost primul cuvânt descifrat din hieroglifele egiptene, cu un an înainte ca Piatra din Rosetta, care conține același text în greacă și egipteană, a doua limbă fiind scrisă în demotică și hieroglifică să ne dezvăluie mai multe din tainele hieroglifelor.

ultima oară, Egiptul cere ajutorul Romei, care devenise deja puterea dominantă a lumii mediteraneene.

Legăturile Romei cu Egiptul au devenit tot mai strânse de-a lungul anilor după ce Ptolemeu al II-lea și-a trimis ambasadorii să măgulească – cu vorbele lor meșteșugite – eul romanilor. Egiptul a susținut din umbră Roma în războiul ei cu Cartagina, trimițând, probabil, o mică armată în sprijinul ei. Romanii s-au simțit obligați să le mulțumească Ptolemeilor, deoarece, după cum spun cronicarii, „în vremuri de cumpănă, când până și cei mai apropiați aliați i-au părăsit pe romani, doar Ptolemeii le-au rămas alături”¹. Romanii i-au consultat de ochii lumii pe regii Egiptului, ce-aveau rădăcini macedonene, înainte de a-și pune în practică planurile de expansiune în Macedonia și Grecia – planuri pe care Ptolemeii nu aveau cum să le zădărnicească, neputând face altceva decât să le accepte cu demnitate. Conștienți încă de datoria pe care o aveau față de Ptolemei, membrii senatului din Roma au fost de acord să intervină în favoarea Egiptului și au trimis un consul care să-l convingă pe Antioh să-și retragă armatele de pe teritoriile regelui egiptean. Acesta s-a supus fără crâcnire.

Dinastia ptolemeică a fost astfel salvată – prețul a fost însă imens. Egiptul a devenit tot mai subordonat puterii Romei, bucurându-se de un statut doar cu puțin mai bun decât cel al „clienților” romani². Luptele permanente pentru putere din sânul familiei regale au consolidat dependența lor față de Roma, la care apelau frecvent în arbitrarea acestor dispute. Roma părea să joace rolul părintelui care încearcă să-și împace copiii neastâmpărați – în acest caz, membrii dinastiei

¹ Livius, *Ab Urbe Condita (Istoria romană)*, XXXI, 2.

² În Roma antică, clienții erau plebei fără drepturi depline, dependenți de patricieni și protejați de aceștia (n. tr.).

ptolemeice. Romanii căutau, de asemenea, orice avantaj strategic care le-ar fi putut apărea în cale, căci Ptolemeii erau niște copii foarte bogați.

După cinci ani de frământări interne, în care au condus împreună Egiptul, Ptolemeu „Burtosul” l-a înlăturat de pe tron pe fratele său mai mare, Ptolemeu al VI-lea, care a fugit imediat la Roma. Îmbrăcat în haine cernite pentru a crea o mai mare impresie artistică, el a cerut ajutorul republicii. Acest lucru permitea senatului roman nu doar să se erijeze în rolul de protector al dinastiei, ci și să slăbească regatul Egiptului, împărțindu-l în două. În anul 163 î.Hr., romanii au stabilit ca Ptolemeu al VI-lea să conducă Egiptul și Ciprul alături de sora lui, Cleopatra a II-a, în timp ce „Burtosul” avea să se mulțumească doar cu regatul Cirenaicii.

Cei doi frați rivali au acceptat, fără tragere de inimă, verdictul Romei. „Burtosul” însă a continuat să uneltească și să născosească diverse trucuri pe care viitorii conducători ptolemeici, inclusiv tatăl Cleopatrei, aveau să le pună în practică pentru a intra în grațiile Romei: unul dintre aceste trucuri a fost conceperea unui testament în favoarea Romei. După ce și-a vărsat mânia asupra celor care au complotat „ca să-mi răpească nu doar regatul, ci și viața”, a adăugat: „Dacă voi păți ceva înainte de a-mi numi urmașii la tron, las regatul meu romanilor, de care mă leagă, încă de la bun început, o prietenie adâncă și o alianță puternică”¹.

„Burtosul” a trimis testamentul la Roma, pornind apoi degrabă spre capitala republicii ca să le arate romanilor cicatricile de pe trupul lui rotofei, provocate – susținea el – de posibili asasinii. Membrii senatului, amuzați de povestea lui, i-au acordat Ciprul, răsplătindu-l astfel pentru eforturile sale, dar – atunci

¹ O copie a acestui testament a fost găsită la Cirene.

când fratele său a refuzat să părăsească insula – Roma nu a intervenit și nici n-a părut afectată de haosul provocat de moartea lui Ptolemeu al VI-lea survenită în anul 145 î.Hr. „Burtosul” a fugit într-un suflet în Alexandria, s-a proclamat rege sub numele de Ptolemeu al VIII-lea și a obligat-o pe soția fratelui său, sora lor, Cleopatra a II-a, să se căsătorească negreșit cu el. După ce s-a asigurat că a lăsat-o însărcinată, l-a ucis, chiar sub ochii ei, pe fiul pe care aceasta îl avea deja cu Ptolemeu al VI-lea și care era nepotul „Burtosului”. Sărmana Cleopatra a II-a a adus apoi pe lume un alt copil – fiul „Burtosului”. Acesta, însă, cuprins de o criză de nebunie, a ucis și a mutilat copilul, trimițându-i apoi Cleopatrei ca „dar de ziua ei” rămășițele dezmembrate ale pruncului în semn de răzbunare pentru că ar fi uneltit împotriva lui.

Dar asta nu a fost tot. În cei trei ani cât a fost căsătorit cu Cleopatra a II-a, „Burtosul” a violat-o și a luat-o apoi de soție pe fiica acesteia, care îi era, totodată, nepoată și fiică vitregă. A numit-o coregentă, alături de mama ei, sub numele de Cleopatra a III-a. Această situație, care implica, deopotrivă, bigamia și incestul, era fără precedent. Mai mult decât atât, cele două soții – mamă și fiică – se urau una pe cealaltă, fiecare considerând că fiilor ei le revenea dreptul de a se urca pe tronul Egiptului. Rivalitatea dintre ele s-a încheiat odată cu moartea Cleopatrei a II-a, ucisă – se pare – chiar de fiica ei.

„Burtosul” a continuat să manifeste un comportament haotic – ca să folosim un eufemism. În timpul revoltelor din orașul Hermonthis, i-a masacrat fără milă pe locuitori, și-a înlăturat toți opozanții de la curtea Alexandriei și i-a alungat pe cei mai mulți dintre învățații care studiau în capitală. A reușit însă să unească din nou, fără amestecul Romei, vechiul regat ptolemaic format din Egipt, Cirenaica și Cipru. Roma – preocupată la vremea respectivă să transforme Macedonia în provincie

romană – nu părea îngrijorată de haosul ce domnea în Egipt. Cu toate acestea, în jurul anului 140 î.Hr., senatul a trimis câțiva soli însărcinați să ancheteze evenimentele de la curtea Alexandriei. „Burtosul”, a cărui talie ajunsese – dacă e să dăm crezare mărturiilor unuia dintre vizitatori – „la dimensiuni uluitoare, încât cu greu ai mai fi putut să-l îmbrățișezi”¹, i-a însoțit în preumblările lor, purtând pe cap o cunună de iederă, ca aceea a lui Dionis, și îmbrăcat într-o robă purpurie, stânjenitor de diafană, care lăsa prea mult la vedere, „de parcă voia să-și etaleze tot ceea ce un om decent ar fi încercat să ascundă”². Romanii s-au declarat mulțumiți pentru că le-au oferit locuitorilor Alexandriei o experiență rară – „tabloul regelui surprins la plimbare”³. Din fericire, acesta a fost singurul „tablou” pe care l-au văzut supușii regelui, fiind scutiți de altele mult mai dizgrațioase. Căci – în ciuda corpolenței sale – regele executa cu iscusință și pasiune un anumit dans cu conotații obscene, care avea să prindă rădăcini adânci la curtea Ptolemeilor, devenind o adevărată tradiție. Romanii și-au manifestat, în termeni cât se poate de pertinenti, uimirea față de „numărul locuitorilor Egiptului și de avantajele naturale ale ținutului”, ajungând la concluzia că „acest regat ar putea deveni o mare putere dacă ar avea conducători destoinici”⁴. Egiptul nu avea să cunoască însă niciun conducător de seamă până la nașterea ultimei sale regine, Cleopatra.

După moartea „Burtosului” din anul 116 î.Hr., regatul a căzut din nou pradă conflictelor sângeroase. El i-a lăsat Cirenaica fiului

¹ Atheneus din Naucratis, *Deipnosophistae*, XII, 549.

² Marcus Justinianus Justinus, *Epitomae in Trogi Pompeii historias*, XXXVIII, 8.10.

³ Citat preluat din lucrarea lui Michael Grant, *Cleopatra*, Phoenix Press, Londra, 2000, p. 10. Cel care a făcut, amuzat, acest comentariu a fost Scipio Africanul cel Tânăr.

⁴ Diodorus Siculus, XXXIII, 28b.

său nelegitim, Ptolemeu Apion, iar Egiptul și Ciprul lui Ptolemeu al IX-lea, întâiul său născut, fiul nepoatei sale, Cleopatra a III-a, ce i-a devenit a doua soție. Aceasta l-a susținut însă pe fiul lor mai mic, care nu-i împărtășea afecțiunea și care s-a folosit, în schimb, de sentimentele mamei sale, convingându-o să-l ajute să-l exileze pe fratele său în Cipru. Apoi, după ce s-a urcat pe tronul Egiptului, devenind Ptolemeu al X-lea, a ucis-o fără să stea prea mult pe gânduri. În anul 89 î.Hr., garnizoana din Alexandria l-a alungat de pe tron. Roma i-a împrumutat bani ca să-și clădească o flotă, dar și-a pierdut viața în timpul unei bătălii pe mare, în timp ce încerca să recucerească Ciprul.

Roma i-a permis lui Ptolemeu al IX-lea să se întoarcă în Egipt și să recupereze încă o dată Ciprul. Acesta va pierde însă Cirenaica. Ptolemeu Apion a murit în anul 96 î.Hr., lăsându-și poporul la discreția Romei. Aveau să treacă însă douăzeci și doi de ani până când Roma avea să pună stăpânire pe Egipt. Până atunci, se va mulțumi să-i impună din umbră conducătorii. Moartea lui Ptolemeu al IX-lea, survenită în anul 80 î.Hr., declanșează din nou un val de intrigi, manevre de culise și crime. Timp de șase luni, fiica sa, Cleopatra Berenike a III-a, văduva lui Ptolemeu al X-lea, care, spre deosebire de el, se bucura de multă popularitate în rândul cetățenilor Alexandriei – va cârmui singură regatul.

Cu toate acestea, în momentul în care fiul răposatului ei soț și al altei femei – un protejat al Romei – și-a făcut apariția la Alexandria, regina s-a văzut nevoită să se încline în fața dorinței Romei de a-l lua de bărbat. Noul rege, Ptolemeu al XI-lea, și-a arătat recunoștința față de soția lui, ce-i era și mamă vitregă, ucigând-o doar după nouăsprezece zile de domnie. Locuitorii Alexandriei priveau aceste evenimente cu îngrijorare și mânie. În principiu, populația cosmopolită și nestatornică a orașului

nu se împotriva dinastiei, dar putea să reacționeze totuși violent dacă observa evenimente pe care le dezaproba. Astfel, după uciderea reginei, mulțimea mâniaasă a atacat palatul regal, l-a scos afară pe tânărul rege și l-a ucis, sfârtecându-l în bucăți.

După acest episod sângeros, curtea regală din Alexandria l-a așezat pe tronul Egiptului pe fiul nelegitim al lui Ptolemeu al IX-lea. Acesta s-a căsătorit cu sora lui, Cleopatra a V-a, iar el a devenit Ptolemeu al XII-lea. Cuplul a ajuns să fie cunoscut în istorie sub numele de „Îndrăgostiții Divini – Cei Ce-și Iubesc Tatăl, Dar Și Pe Ei Înșiși”. Deși predecesorii săi au susținut originea divină a dinastiei, Ptolemeu al XII-lea a fost primul rege care a adoptat numele unui anumit zeu, spunându-și „Noul Dionis” – un gest ambițios, am putea spune. Supușii săi nu i-au acordat însă la fel de multă importanță noului lor conducător, căci l-au numit *Auletes*, „cântărețul la flaut”, din cauza pasiunii sale pentru sunetele catifelate și duioase ale *aulos*-ului („flautului”). Ca și ceilalți Ptolemei, și el era fascinat de dansurile obscene de la curte, devenite acum tradiționale, și avea, de asemenea, orientări bisexuale. Pe o stelă¹ de piatră ridicată la Philae, în Egiptul de Sus, stau mărturiile unor bărbați egipteni, care pretind că au dormit cu *Auletes*. Cu toate acestea, meritul său rămâne acela de a fi fost tatăl ultimei și celei mai de seamă regine a Egiptului din dinastia ptolemeică.

¹ Stelă – în Antichitate, mic monument comemorativ sau funerar, în formă de coloană sau de pilastru, alcătuit dintr-un singur bloc de piatră și purtând de obicei inscripții sau sculpturi (n. tr.).

Capitolul 2

Profețiile fraților și oracolele sibiline

Așa-zisele origini divine ale lui Auletes nu au impresionat Roma, cu atât mai mult cu cât – în urma testamentului lăsat de predecesorul lui – republica romană devenea moștenitoarea Egiptului. Romanii erau tot mai convingși de superioritatea poporului și a culturii lor. Chiar dacă nutreau un respect aparte pentru realizările vechilor greci, îi disprețuiau pe grecii din vremea lor, considerându-i decadenti, lipsiți de verticalitate și tărie sufletească. Iar celelalte popoare din Răsărit nici nu existau în ochii lor. Senatul a refuzat, așadar, să-i recunoască pe Auletes și pe sora lui drept ocârmuitori ai Egiptului, sau pe fratele lor ca rege al Ciprului, deși era un Ptolemeu. Între timp, alți pretendenți la tronul Ptolemeilor băteau drumul Romei, oferind daruri scumpe în stânga și-n dreapta în speranța că romanii le vor susține cauza, dar eforturile lor au fost zadarnice, căci n-au primit încurajări.

Luptele pentru putere care aveau să ducă în curând la izbucnirea războiului civil la Roma îi determinau pe romanii ambițioși și influenți să nu scape Egiptul din mână – un trofeu valoros, de altfel – în favoarea altor rivali. Acest lucru a stârnit un val de intrigi privind viitorul pe care Roma avea să i-l hărăzească Egiptului. Propuneri și planuri ambițioase se băteau cap în cap, vehiculându-se chiar și ideea ca regatul egiptean să

devină adăpostul sărmanilor Romei. Nimeni nu a profitat însă de testamentul ultimului rege ptolemeic pentru a pune mâna pe Egipt. Cu toate acestea, tatăl Cleopatrei a înțeles cât de fragilă era independența Egiptului în momentul în care Pompei cel Mare a cucerit regatul seleucizilor, rivalii Ptolemeilor, transformându-l într-o provincie romană cu numele de Siria. Auletes a avut prezența de spirit de a-i trimite lui Pompei un corp de cavalerie ca să-l ajute „să păstreze pacea” în Iudeea, teritoriu învecinat cu Siria. A organizat și un banchet în onoarea lui Pompei, chiar dacă acesta nu era de față, oferindu-le celor o mie de oaspeți mâncăruri rafinate și băuturi alese servite în cupe din aur.

În anul 59 î.Hr., după multe rugăminți și după ce mulți oficiali romani fuseseră „unși” cum trebuie, Auletes a obținut în cele din urmă un răspuns. Iuliu Cezar, care încheiase – alături de Pompei și Crassus – Primul Triumvirat și se pregătea să cucerească Galia, a acceptat să vorbească în senat în numele lui Auletes în schimbul a 6 000 de talanți¹ – venitul Egiptului pe șase luni. Îndeplinind funcția de consul în acel an, Cezar, ajutat de Pompei, care beneficiase și el de generozitatea regelui egiptean, i-a acordat acestuia statutul de „prieten și aliat” al poporului roman.

Fericirea lui Auletes, provocată de recunoașterea oficială a domniei sale, după douăzeci de ani de încercări, a fost în curând spulberată, căci, un an mai târziu, tribunul Clodius, un aristocrat renumit atât pentru excesele sale, cât și pentru arta cu care reușea să manipuleze masele, a propus anexarea Ciprului sub pretextul că fratele lui Auletes, regele Ciprului, le-ar fi acordat sprijinul său piraților. Senatul a acceptat propunerea și i-a oferit regelui Ciprului funcția de mare preot al Afroditei în

¹ Talantul este o monedă din Grecia antică în valoare de 24 000 de sesterți romani. Un sesterț valorează în jur de 1,50 sau 2 lire sterline.

orașul Paphos, dar el a preferat să-și ia viața, bând otravă. Tezaurul lui a fost dus la Roma și expus în For în uralele mulțimii. Mânia provocată de pierderea ultimelor teritorii de peste mare ale Ptolemeilor, disprețul față de nevolnicia lui Auletes și resentimentele create de creșterea taxelor destinate recuperării banilor împrumutați la Roma pentru „ungerea” lui Cezar au aprins scânteia revoltelor în Alexandria. Făcând din nou dovada puterii colective, oamenii și-au unit forțele și l-au înlăturat pe Auletes de pe tron.

Regele a pornit astfel într-o misiune umilitoare, care avea să-l aducă mai întâi la Rhodos, în fața lui Cato, apoi la Roma, unde – stabilit în vila lui Pompei de pe dealul Alban – avea să înceapă o nouă rundă de lingușiri și mituiri. Rămas fără veniturile Egiptului, a fost nevoit să recurgă la ajutorul cămătarilor din Roma, care au acceptat să-l împrumute în schimbul unor dobânzi exorbitante. Este posibil ca fiica lui, în vârstă de unsprezece ani, Cleopatra, să-l fi însoțit pe tatăl ei la Roma, fiind astfel martora umilințelor pe care părintele ei a fost nevoit să le îndure. Un epitaf de pe un monument funerar, descoperit în Atena, scris din ordinul unei „prințese libiene”¹ în memoria uneia dintre slujnicele ei, care își pierduse viața prin aceste ținuturi, i-ar putea fi atribuit Cleopatrei, datând din perioada în care aceasta a poposit, împreună cu tatăl ei, prin aceste locuri în drumul lor spre Roma. (Termenul „libian” era folosit adesea pentru populația de origine greacă din nordul Africii.) Decizia lui Auletes de a o lua pe Cleopatra în călătoria sa la Roma ne sugerează faptul că între tată și fiică exista o relație strânsă, iar Cleopatra, în ciuda vârstei sale fragede, ar fi putut să fie o companie extrem de plăcută, căci era inteligentă și curioasă, fiind înzestrată și cu un fin spirit de observație.

¹ Michael Grant, *Cleopatra*, Phoenix Press, Londra, 2000, p. 15.

Cleopatra era a treia dintre cei șase copii ai lui Auletes. Nu știm cu siguranță cine a fost mama ei, dar bănuim că ar fi putut să fie sora lui Auletes, Cleopatra a V-a, care a devenit prima lui soție și despre care se spune că i-ar mai fi dăruit lui Auletes încă două fiice, pierzându-și apoi viața în anul în care s-a născut Cleopatra – poate chiar la nașterea ei. Este posibil ca mama Cleopatrei să fi fost cea de a doua soție a lui Auletes, despre care nu știm absolut nimic – nici măcar numele nu i-l cunoaștem. Se pare că aceasta i-ar mai fi dăruit o fiică, Arsinoe, și apoi doi băieți, ambii purtând numele de Ptolemeu. Cu toate acestea, animozitățile care au existat ulterior între Cleopatra și acest trio ne sugerează faptul că nu erau frați buni.

Cleopatra avea să se confrunte în curând cu rivalitățile interdinastice, căci fiica mai mare a lui Auletes și sora Cleopatrei a urcat pe tronul Alexandriei sub numele de Cleopatra a VI-a. După moartea acesteia, cea de-a doua fiică, Berenike a IV-a, a pus ochii pe tronul Egiptului, căutând un soț care s-o ajute. A găsit trei candidați. Doi erau prinți seleucizi – primul dintre ei a murit în timpul negocierilor pentru încheierea căsătoriei, iar cel de-al doilea a fost respins de Roma. Al treilea candidat era – se pare – înrudit cu cei din dinastia seleucidă, dar era atât de necioplit, încât locuitorii Alexandriei l-au poreclit „negustorul de pește”. După doar câteva zile de la căsătoria lor, Berenike a poruncit să fie strangulat, căsătorindu-se apoi cu un nobil grec, Archelaus.

Între timp, cetățenii din Alexandria au trimis în Italia o delegație alcătuită dintr-o sută de oameni, condusă de filosoful Dio, care avea misiunea de a cere Romei să-i ajute pe egipteni să-l înlăture de la putere pe monarhul „flautist”. Auzind aceasta, Auletes reușește să omoare o parte din membrii delegației în momentul în care aceștia pun piciorul pe malurile golfului Napoli. Filosoful Dio scapă cu viață, dar va fi asasinat la scurt

timp după aceea. Scandalul iscat ulterior nu i-a fost de niciun folos lui Auletes, care se vede nevoit să se retragă în templul zeiței Artemis din Efes, una dintre cele șapte minuni ale lumii antice. Aici, în ciuda problemelor financiare cu care se confrunta, poruncește construirea unor uși magnifice, sculptate în fildeș. Și tot aici așteaptă să vadă ce va face Roma pentru el.

La începutul anului 56 î.Hr., un fulger a lovit statuia lui Jupiter de pe colina Capitoliului din Roma. Autoritățile s-au grăbit să consulte Cărțile Sibiline ca să afle semnificația acestei întâmplări. Textele sibiline, aduse – se pare – din Răsărit la Roma, de unul dintre primii ei regi, conțineau profețiile ultimei sibile. Acestea erau greu de tradus, dar – descifrate corect – oracolele lor se adevereau întotdeauna. Textele originale au pierit mistuite în incendiul din anul 83 î.Hr., dar au fost înlocuite cu o altă culegere de profeții, preluate din diverse surse, uneori chiar îndoielnice. Roma avea, în acele vremuri, o întreagă clică de preoți și profeți, care stăpâneau arta decodării profețiilor, corelându-le apoi cu evenimentele și dilemele de zi cu zi. Nu e de mirare, așadar, că noile cărți au ajuns să fie la fel de respectate ca și cele vechi.

Autorii textelor sibiline arată, la un moment dat, cu degetul spre Egipt, considerându-l motivul intervenției divine. Dacă regele Egiptului avea să ceară ajutor – se spunea în paginile lor – Roma putea să-i acorde prietenia ei, dar – „dacă avea să-i trimită întăriri”¹ – atunci o năpastă cumplită avea să se abată asupra orașului. Mesajul era clar: nicio intervenție armată în Egipt. Această profeție a stârnit însă dezbateri mânioase în Senat privind trimiterea unei delegații pașnice în Egipt, dar și numele celui care ar fi trebuit s-o conducă.

¹ Cicero, *Scrisori către prieteni*, I, 7.

Cicero, un om cu origini modeste, care ajunsese, prin forțele proprii, un avocat și un orator de seamă la Roma, datorită talentului cu care stăpânea arta elocinței și a autopromovării, și-a pus la treabă ascuțimea minții și cunoștințele legale pentru a scoate Senatul din impasul în care se afla. I-a scris prietenului și aliatului său Lentulus, guvernator al provinciei romane Cilicia, din sudul Asiei Mici, sugerându-i să-și conducă armata în Alexandria și să instaleze acolo o garnizoană militară. Auletes se putea întoarce astfel în capitală, unde își putea recupera tronul fără probleme. Această acțiune – susținea Cicero – era în perfectă concordanță cu profețiile Cărților Sibiline. Roma și-ar fi dovedit astfel prietenia față de regele Egiptului, fără să-i trimită „întăriri”. (Cicero spera să obțină o funcție oficială în Alexandria, oraș pe care era curios să-l vadă).

Conștient de faptul că propunerea lui Cicero nu se bucura de sprijinul senatului, Lentulus ezita să treacă la acțiune. Aulus Gabinius, guvernatorul Siriei, nu era însă măcinat de atâtea scrupule. (Cicero îl catalogase cândva drept „un hoțoman, cu părul vopsit și pus pe moațe, și veleități de dansator”¹). Împins de ambiție și de nevoia imperioasă de bani, Gabinius a fost de acord să-l ajute pe Auletes pentru 10 000 de talanți. Era o sumă imensă, astfel că regele Egiptului a fost nevoit să apeleze din nou la „bancherii” Romei, în special la Rabirius, care i-a oferit fondurile necesare în schimbul unei dobânzi exorbitante. În anul 55 î.Hr., Gabinius, împreună cu armata sa, a traversat deșertul și a intrat în Egipt sub pretextul că egiptenii îi sprijineau pe pirații care prejudiciau comerțul Romei. Comandantul cavaleriei era Marc Antoniu, pe atunci în vârstă de douăzeci și șapte de ani.

¹ Cicero, apud M. Foss în lucrarea sa, *The Search for Cleopatra*, Michael O'Mara Books, Londra, 1997, p. 55.

Antoniou provenea dintr-o familie nobilă, dar scăpătată. Bunicul din partea tatălui fusese un orator de seamă, care își pierduse viața în timpul războiului civil din Roma. Tatăl lui, ucis de pirății mărilor, fusese un bărbat nevolnic, „căruiua nu-i păsa de nimic, în afară de grijile momentului – ca să-l cităm pe Sallustiu – și care era cumplit de risipitor”¹. Neputând să refuze cererea unui prieten apropiat, care l-a rugat să-i împrumute niște bani, a profitat de faptul că soția lui, Iulia, o femeie destoinică și tenace, stătea cu spatele la ei ca să ia pe ascuns un vas din argint, pe care i l-a dat prietenului său. În momentul în care sclavii care slujeau în casa lor au fost acuzați de furtul vasului, tatăl lui Antoniu a fost nevoit să-și recunoască vina. Iulia era o rudă îndepărtată a lui Iuliu Cezar. Chiar și dușmanii lui Antoniu au recunoscut faptul că Iulia era o femeie demnă, înzestrată cu multe virtuți, care i-a conferit stabilitate lui Antoniu în anii adolescenței sale și care, mai târziu, a devenit unul dintre cosilierii lui de seamă pe probleme politice. Antoniu a studiat și el arta oratoriei, așa cum făceau toți romanii din clasa aristocratică, adoptând așa-numitul stil „asiatic”, pompos și plin de artificii stilistice.

Dar deja timpul discursurilor trecuse. Aflându-se în fruntea armatei sale, Antoniu străbătea întinșurile nemărginite ale deșertului, trecând pe lângă mlaștinile sulfuroase pe care egiptenii le numeau „Răsuflătorile lui Typhon”², ca să ia cu asalt cetatea egipteană de la Pelusium³ și să deschidă drumul spre

¹ Sallustiu, *Conjurația lui Catilina*, XVII.

² Typhon era un monstru din mitologia greacă asociat cu vulcanii; ființă monstruoasă zămislită de Gaia și Tartarus, Typhon era un monstru înspăimântător, cu o sută de capete și cu trupul uriaș, presărat cu șerpi (n. tr.).

³ Pelusium se afla lângă orașul Tell el-Farana de astăzi, la est de Port Said.

Alexandria. Archelaus a rezistat eroic, dar, după ce-a pierit ucis în luptă, trupele sale nu au mai opus rezistență.

Întors din nou pe tron, Auletes a pus la punct niște răfu-ieli mai vechi. A poruncit, în primul rând, ca fiica lui, Berenike, să fie ucisă pentru că îi uzurpase coroana. Aceasta și-a găsit, probabil, sfârșitul strangulată în palatul regal, poate chiar sub ochii surorii sale mai mici, Cleopatra. Au urmat valuri de arestări și execuții – toți cei care erau suspectați că ar fi fost complicii lui Berenike erau uciși pe loc. Deși era o experiență traumatizantă, moartea surorii ei se dovedea un avantaj pentru Cleopatra. Pentru că era cea mai mare dintre copiii lui Auletes, Cleopatra devenea, conform tradiției ptolemeice, succesoare la tron – perspectivă ce nu ar fi fost posibilă dacă surorile ei mai mari nu ar fi fost înlăturate.

Deși Antoniu a stat foarte puțin timp în Egipt, sunt voci care susțin că atunci ar fi văzut-o pentru prima dată pe Cleopatra, în vârstă de paisprezece ani, și tot atunci s-ar fi îndrăgostit de ea. „Se spune – avea să scrie mai târziu Appian, un istoric din secolul al II-lea – că Antoniu a fost întotdeauna foarte sensibil... și că s-a îndrăgostit de Cleopatra pe când aceasta era doar o copilă, iar el era comandantul cavaleriei din Alexandria, sub conducerea lui Gabinius.”¹ Aceasta ar putea fi doar o simplă născocire. Appian a recunoscut faptul că acorda un interes aparte evenimentelor senzaționale, care, „prin natura lor extraordinară, sunt menite să uimească cititorii”². Dar chiar dacă Antoniu nu s-a îndrăgostit de Cleopatra, este posibil ca ea să-l fi văzut pe tânărul roman cel chipeș și să fi auzit despre faptele lui de vitejie înfăptuite la Pelusium. S-ar putea, de asemenea, să fi fost impresionată de bunătatea lui – căci el intervenise

¹ Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile”, V, 8.

² *Ibidem*, IV, 16.

cu succes pe lângă Auletes, salvându-le viața egiptenilor luați prizonieri la Pelusium. Locuitorii Alexandriei își vor aminti gestul lui mărinimos, peste ani și ani, când se va întoarce din nou în Alexandria ca iubit și aliat al reginei lor.

În timp ce trecea de pragul adolescenței, trăind, poate, cea mai stabilă perioadă din existența ei, Cleopatra și-a reluat studiile întrerupte de vârtoarea vieții și și-a perfecționat capacitățile intelectuale pe care nici măcar detractorii ei nu vor putea să i le nege. Alexandria era locul ideal pentru asta. Strămoșul ei, Ptolemeu I, întemeiase Marea Bibliotecă din Alexandria și *Mouseion*-ul din apropiere, unde învățați din toată lumea „civilizată” puteau să trăiască și să studieze pe gratis. *Mouseion* înseamnă „sanctuarul muzelor”. Acesta a devenit în scurt timp centrul învățământului elenistic, eclipsându-l chiar și pe cel din Atena. În Bibliotecă, învățații editau critic pentru prima oară textele lui Homer, adăugau comentarii și împărțeau lucrările în volume. Mărimea volumelor depindea de lungimea papirusurilor – material pe care se scria cel mai adesea în vremea respectivă.

Mouseion-ul era centrul astronomiei, al matematicii (Euclid¹ a lucrat și el aici) și al medicinei. Pentru că egiptenii își mumificau morții, cunoștințele lor de anatomie erau mult mai avansate decât cele ale altor popoare. Bazându-se pe aceste cunoștințe, profesorii greci au reușit – poate și cu ajutorul vivisecțiilor făcute pe criminalii condamnați la moarte, oferiți instituțiilor de medicină de Ptolemei – să înțeleagă mecanismul sistemului nervos, al sistemului digestiv și al celui vascular. Creierul, și nu inima, este lăcașul inteligenței umane – au stabilit ei, efectuând, de asemenea, și anumite intervenții chirurgicale – operații de înlăturare a

¹ Euclid, matematician grec, care și-a desfășurat activitatea în Alexandria în timpul domniei lui Ptolemeu I (n. tr.).

pietrelor de la vezica urinară, de curățare a abceselor interne și de dezinfectare a rănilor. Și-au perfecționat, de asemenea, cunoștințele în domeniul farmacologiei și toxicologiei.

Tânăra Cleopatra putea să-și aleagă cei mai buni profesori de la *Mouseion* care s-o inițieze în domeniile – variate, de altfel – pentru care manifesta un interes aparte. Istoricul arab din secolul al X-lea Al-Masudi o descrie ca pe „o bună cunoscătoare a științelor, înclinată și spre studiul filosofiei”¹. Dar, pe lângă studiile ei, Cleopatra trebuia să reflecteze și asupra altor lucruri. Putea să observe de aproape presiunile exercitate asupra tatălui ei și chiar să-l și ajute. De fapt, Auletes mai avea doar patru ani de trăit – ani ce nu vor fi deloc ușori. Regiunile din sud erau cuprinse de revolte, iar siguranța regelui în Alexandria era garantată doar de legionarii gali și de cei germanici, pe care Gabinius îi lăsase în oraș. Deși economia se afla într-o situație disperată, Auletes a devalorizat moneda de argint, introdusă de Ptolemeu I ca monedă oficială a statului², și a instituit o rețea bancară, controlată de stat, pentru gestionarea fluxului de fonduri. În schimb, Auletes a redus la o treime cantitatea de metal prețios destinat staterilor din argint, moneda cea mai întâlnită la vremea respectivă.

Incapabil să-și achite datoria față de creditorul său roman, Rabirius, Auletes l-a numit ministru de finanțe, astfel încât acesta putea să-și recupereze banii direct de la populație. Auletes a dat dovadă de multă subtilitate când a făcut acest pas, căci, neputându-și stăpâni lăcomia, Rabirius nu a rezistat prea mult timp în această funcție. Reușind să scape de furia mulțimii doar după ce s-a refugiat în închisoarea din Alexandria, a fugit la Roma, unde întreaga aventura egipteană nu mai

¹ Ali ibn Husain Al-Masudi, *Les Prairies D'Or*, pp. 87-88.

² În timpul faraonilor, plățile se făceau în natură, monedele fiind privite cu suspiciune (n. tr.).

era deloc privită cu ochi buni de romani. Revărsările Tiburului, care au distrus multe proprietăți și au provocat pierderi însemnate de vieți omenești, au coincis cu momentul cuceririi Egiptului, lucru care a fost pus pe seama faptului că proconsulul Gabinius nesocotise profețiile sibiline. Drept urmare, atât Gabinius, cât și Rabirius au fost aduși în fața tribunalului de la Roma, acuzați că ar fi trecut Egiptul prin foc și sabie. În cele din urmă, Gabinius a fost exilat, în timp ce Rabirius a fost achitat.

La începutul anului 51 î.Hr., Auletes, îmbătrânit prematur (avea puțin peste cincizeci de ani) din cauza necazurilor și exceselor sale, s-a îmbolnăvit grav. În testamentul său, a cărui copie a trimis-o la Roma ca să fie în deplină siguranță, o numea succesoare pe Cleopatra, pe atunci în vârstă de șaptesprezece ani, lucru pe care ea poate că l-a și anticipat, și pe cel mai mare dintre cei doi fii ai săi, viitorul Ptolemeu al XIII-lea, care, la vremea respectivă, avea doar zece ani. Nu știm ce s-a întâmplat în preajma morții regelui din primăvara anului 51 î.Hr. Documentele din acea perioadă menționează „al treizecilea an de domnie al lui Auletes și primul an de domnie al Cleopatrei”, lucru care ne poartă cu gândul la faptul că, de fapt, cei doi au domnit un timp împreună. Bolnav fiind, Auletes a vrut, probabil, să-i dea de înțeles poporului său că viitoarea regină a Egiptului avea să fie Cleopatra. Poate că ea a tănuțit moartea tatălui său până când și-a consolidat poziția pe tron. Din documentele lunii iulie a anului 51 î.Hr. reiese faptul că Auletes și Cleopatra continuau să conducă împreună statul egiptean. Dar la începutul lunii august, veștile despre moartea regelui au ajuns la Roma și astfel a început domnia ultimei regine a Egiptului, Cleopatra a VII-a.

Conform hieroglifelor de pe o stelă ridicată după moartea sa, Cleopatra a pornit, la începutul domniei sale, într-o lungă călătorie, străbătând 643 de kilometri de la Alexandria până la

altarul de la Hermonthis, situat în sudul Tebei (Luxor), la o distanță de 22 de kilometri de ea, în Egiptul de Sus. Scopul călătoriei sale era de a participa la ritualurile închinare taurului sacru, Buchis. Egiptenii venerau taurul – simbolul fertilității – încă din cele mai vechi timpuri, iar ritualurile aveau uneori conotații sexuale. În anumite perioade, femeile aveau voie să viziteze taurii sacri, dezvăluindu-și în fața lor organele genitale pentru a deveni fecunde. În vremea Cleopatrei, cel puțin patru regiuni venerau câte un taur sacru. Taurul Apis din Memphis, negru ca abanosul, presărat cu pete albe, era cel mai important dintre aceste animale sfinte, ducând o viață de huzur alături de preoții cultului, care nu mai conteneau să-l răsfete. Cu toate acestea, taurul la care Cleopatra s-a dus să se închine – Buchis din Hermonthis, se bucura și el de venerația oamenilor, fiind întruchiparea pământească a zeului-soare, Amon-Ra.

Fostul taur Buchis murise de curând și, după ce-a fost mumificat¹ și depus într-un sarcofag de piatră, a fost îngropat într-o necropolă imensă, destinată taurilor morți. Cel care urma să-l înlocuiască avea – ca și predecesorul său – pielea complet albă și atât de lucioasă, încât strălucea în bătaia razelor soarelui. El urma să fie transportat cu corabia pe Nil și găzduit apoi în altarul său sfânt. Ce cale mai bună decât aceasta ar fi putut găsi Cleopatra de a se arăta în fața poporului ei? Inscricția menționează, de asemenea, faptul că „regina, stăpâna

¹ Egiptenii au perfecționat o metodă specială pentru mumificarea taurilor sfinți. Mai întâi, pentru dizolvarea organelor interne, se folosea terebentina, care se introducea prin anus în corpul animalului mort. Anusul era apoi blocat cu un tampon din in. După ce organele interne se lichefiau, tamponul era îndepărtat, iar lichidul se elimina din corp. Procesul continua apoi în mod firesc: corpul era uscat într-o soluție de natron, acoperit cu uleiuri și rășini și înfășurat cu grijă în feșe textile. Taurii sacri aveau apoi parte de funeralii regale.

celor două tărâmurii, zeița care își iubește tatăl, îl însoțește pe vasul lui Amon, înconjurată de celelalte corăbii regale. Toți locuitorii din Teba și Hermonthis, împreună cu preoții lor, venerau animalul divin. Iar oamenii au putut să o vadă pe regină.”¹

Cleopatra a fost întotdeauna conștientă de puterea de atracție a spectacolelor grandioase. La fel ca primii Ptolemei, cunoștea prea bine importanța pe care o acorda poporul ei vechilor culte religioase și încărcătura emoțională a credințelor lor. Pe când Cleopatra avea zece ani, într-o perioadă de frământări în Egipt, un membru al unei delegații romane a ucis din greșeală o pisică. În Egipt, pisicile erau animale sacre, astfel că – dacă e să dăm crezare unui cronicar al vremii – „mulțimea s-a îndreptat mânioasă spre locuința romanului. Nici reprezentanții regelui, care au venit să ceară îndurare în numele străinului, nici teama de Roma nu i-au mai salvat viața nefericitului.”²

Mai mult, Cleopatra a înțeles importanța economică a templelor din Egipt. Marile temple – la fel ca mănăstirile din Europa medievală – dețineau terenuri întinse și aveau în subordine ateliere meșteșugărești de prelucrare a metalelor și țesătorii de in. Finanțându-le, regina susținea religia poporului ei, favorizând în același timp și dezvoltarea economică a țării.

Conștientă, poate, de moștenirea ei pătată de sânge și hotărâtă să evite soarta violentă de care avuseseră parte mulți dintre strămoșii săi, Cleopatra și-a afirmat independența încă de la începutul domniei. Firește, însă, actele de violență la care fusese martoră încă de la o vârstă fragedă nu-i confereau un

¹ Inscripție de pe o stelă din Bucheum (cimitir subteran de animale), care astăzi se află în Copenhaga.

² Diodorus Siculus, *Biblioteca istorică*, I, 83. Ca o ironie a sorții, romanii, nu egiptenii, sunt cei care au răspândit în Europa obiceiul de a crește pisici ca animale de companie.

sentiment de încredere și nici de siguranță. Nu și-a cunoscut mama. Tatăl îi fusese singurul protector; fără el, era expusă intrigilor de la curte și ambițiilor fraților săi vitregi. Singura persoană pe care se putea baza era ea însăși – un scenariu înspăimântător, fără o alternativă viabilă.

Documentele din primii doi ani ai domniei sale fac referiri doar la ea. Acestea atestă faptul că a bătut monede doar cu efigia sa. Nu se fac referiri la fratele ei mai mic. Fiind minor, acesta trebuia ajutat să guverneze, alături de sora lui, de un consiliu de regență, din care făceau parte: Pothinius, un eunuc, însărcinat cu problemele financiare și administrative; Achilles, un comandant militar, responsabil cu conducerea armatei; Theodotus, un profesor de retorică din Samos. Acest consiliu de regență ar fi trebuit s-o eclipseze pe Cleopatra, deoarece – conform codului Ptolemeilor – regii își dominau reginele, punându-le în umbră. Un timp, însă, Cleopatra, deși încă adolescentă, a reușit cu succes să îndepărteze acest consiliu de regență, conducând de una singură – lucru care îi scoate în evidență nu doar voința de fier, ci și ambiția și încrederea în sine.

Ambiția pe care o nutrea nu se concentra doar asupra propriilor interese, ci viza și țara pe care o guverna. Cleopatra moștenise un regat secătuit de puteri și teritorii, o umbră a puternicului imperiu clădit de primii Ptolemei. Independența statului depindea în totalitate de bunul-plac al Romei. Cleopatra își văzuse tatăl umilindu-se la picioarele mai-marilor Romei, pe care îi mituise ca să-și recupereze tronul. Fusese martora disprețului stârnit poporului său, cât și a faptului că reușise să-și păstreze tronul doar cu ajutorul mercenarilor străini. Circumstanțele fuseseră cumplit de înjositoare. Dar indiferent cât îi repugna ideea, știa că tatăl ei domnise două decenii

doar datorită romanilor. Astfel, problema păstrării unor bune relații cu Roma, pe care să le exploateze în folosul ei, avea să devină principala sa preocupare ca regină.

Destinul i-a scos în cale prima provocare cumplit de de vreme, în anul 51 î.Hr., când guvernatorul roman al Siriei și-a trimis cei doi fii în Alexandria cu misiunea de a le porunci soldaților lăsați acolo de Gabinius să se întoarcă în Siria. Guvernatorul avea nevoie de ajutorul lor ca să apere provincia de atacurile partilor, dar legionarii nemulțumiți, care se obișnuiseră cu viața ușoară din Egipt, i-au ucis pe cei doi tineri. Temându-se că Roma ar fi putut să arunce vina pentru crimele comise pe umerii ei și în ciuda pericolului pe care îl reprezentau soldații romani rămași în garnizoana din Alexandria – care s-ar fi putut revolta împotriva ei – Cleopatra i-a arestat pe asasinii, fără să stea nicio clipă pe gânduri, și i-a trimis în lanțuri în Siria.

Decizia Cleopatrei, deși înțeleaptă pe plan diplomatic, a provocat o criză la curtea din Alexandria, unde a fost criticată pentru atitudinea servilă pe care o avusese în fața Romei. Conflictele s-au acutizat și mai tare în al treilea an de domnie, când seceta a lovit ținuturile Egiptului, iar recoltele slabe au provocat nemulțumiri în rândul populației, dând naștere unei lovituri de stat. Documentele vremii, redactate și emise cu formula de „regele și regina”, care se referă la primul an de domnie al lui Ptolemeu al XIII-lea, atestă faptul că regina nu mai cârmuia singură statul egiptean, fiind obligată să-l accepte la guvernare pe fratele ei mai mic, împreună cu consiliul său de regență.

În acele vremuri atât de tulburi pentru Cleopatra, afacerile Romei aveau să se îndeplinească din nou cu acelea ale Egiptului. În anul 49 î.Hr., Pompei cel Mare l-a trimis pe fiul său, Gnaeus, la Alexandria ca să ceară ajutorul egiptenilor în războiul civil

care izbucnise între el și Iuliu Cezar. Ajutorul i-a fost acordat pe loc – șaizeci de corăbii, grâne și soldați. Mulțumirile susținătorilor lui Pompei îl vizează însă doar pe Ptolemeu al XIII-lea. Acest lucru ne demonstrează faptul că fratele Cleopatrei o înlăturase deja pe aceasta de la putere, obligând-o să fugă din Alexandria și să se refugieze în Egiptul de Sus.

Există puține mărturii care să ne spună ce s-a întâmplat cu adevărat în vremurile acelea. Cezar a scris că regina fusese alungată de pe tron de fratele ei, care se bucurase de „susținerea rudelor și a prietenilor”¹. Expresia „rude și prieteni” avea o semnificație aparte în ierarhia complexă de la curtea Ptolemeilor. În vârful ierarhiei se aflau „rudele de sânge”, care purtau pe frunte o bentiță menită să le pună statutul în evidență; pe treapta următoare se aflau „primii prieteni”, îmbrăcați în robe purpurii; apoi urmau „prieteni”, care se bucurau și ei de privilegii speciale. Acești indivizi dețineau frâiele puterii de la curtea din Alexandria. Lingușiți și mituiți de consiliul de regență – Ptolemeu al XIII-lea era prea tânăr ca să se implice direct, deși se pare că a aprobat acțiunile consiliului său – foarte mulți dintre acești curteni s-au întors împotriva Cleopatrei, subminându-i poziția și obligând-o să fugă din Alexandria.

În anul 48 î.Hr., Cleopatra a părăsit Egiptul, refugiindu-se în orașul filistin Ascalon, situat între Egipt și Siria, unde – sfidătoare și hotărâtă să recapete ceea ce pierduse – a început să strângă trupe formate din greci, egipteni, dar și arabi ca să atace Egiptul. Achilles, comandantul trupelor lui Ptolemeu al XIII-lea, se pregătea și el de luptă, adunându-și armata la poalele muntelui Casius, aflat la o distanță de 48 de kilometri de cetatea de graniță Pelusium.

¹ Cezar, *Războiul civil*, III, 103.

Cleopatra avea să înțeleagă în curând că nu războiul civil din Egipt, ci acela din Roma avea să o ajute sau nu să-și recapete tronul. În ziua de 9 august a anului 48 î.Hr., Cezar l-a înfrânt pe Pompei în bătălia de la Pharsalus. Rivalul său învins s-a îndreptat spre Egipt în speranța că avea să primească ajutor. Cezar, hotărât să-l prindă, a pornit pe urmele lui.